

Svisa Espero – Esperanto Koncize

Esperanto en in'egliada

Per propi empernder da chapir e discurren esperanto dovri sa chapescha in pau exercizi ed in process d'empernder en urden; da princip sa basa la lingua sin in simpel sistem dad elements ch'ins po cumbinar tenor plaschair per furmar plects e frasar. Qua sut vegnan explitgadas la pronunzia e la scrittira sco er ils principis da furmar plects. En in senn è quai gia l'entira grammatica. Sch'ins ha in tschert stgazi da plects da basa e chapescha las suandantas reglar per furmar plects, pon ins formular tge frasa ch'igl è en esperanto ed exprimer tut quai ch'ins po insumma exprimer cun ina lingua.

Scrittira e pronunzia:

La scrittira dad esperanto consista dals suandants 28 bustabs latins, mintgamai en ina versiun sco minuscla ed ina versiun sco maiuscla:

Aa, Bb, Cc, Ĉĉ, Dd, Ee, Ff, Gg, Ĝĝ, Hh, Ĥĥ, Ii, Jj, Ĵĵ, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp, Rr, Ss, Ŝŝ, Tt, Uu, Ŭŭ, Vv, Zz

Mintga bustab vegn da princip pronunzià adina tuttina, numnadamain sco en ils suandants plects rumantschs:

«a» sco «a» en auto; «b» sco «b» en baselgia, «c» sco «c» en centimeter, «ĉ» sco «Tsch» en Tschechia, «d» sco «d» en dumengia, «e» sco «e» en elefant, «f» sco «F» en Frontscha, «g» sco «G» en Grischun, «ĝ» sco «dsch» en dschungla, «h» sco «h» en hurra!, «ĥ» sco «ch» en il num dal cumponist Bach, «i» sco «i» en internaziunal, «j» sco «j» en Jemen, «ĵ» sco «sch» en schalusia, «k» sco «k» en Kenia, «l» sco «L» en Ladina, «m» sco «m» en musica, «n» sco «N» en Nadal, «o» sco «O» en Otto, «p» sco «P» en Peder, «r» sco «r» en rumantsch, «s» sco «ss» en esser, «ŝ» sco «sch» en Schlarigna, «t» sco «T» en Teodor, «u» sco «U» en Urs, «ŭ» sco «u» en auto, «v» sco «v» en viafier e «z» sco «s» en asen.

Suenter in vocal vegnan ils semivocals «j» ed «ŭ» colliads cun il vocal ad in diftong.

Accentuada vegn adina la penultima silba.

Furmaziun da plects e grammatica:

L'entira grammatica da l'esperanto sa funda sin la furmaziun da plects cun elements invariabels che pon vegnir cumbinads quasi libramain sco elements da lego. Las cumbinaziuns ston avoir in senn chapibel e logic – quai è la suletta restricziun. Esperanto consista d'elements da basa invariabels che pon da princip vegnir cumbinads libramain a plects. Ina rolla principala giogan ils elements finals ch'èn necessaris per far dals elements da basa plects independents e che han da princip sulettamain ina funcziun grammaticala. Ultra da quels elements datti elements che vegnan duvrads sco prefixs resp. suffixs. Quels pon però era vegnir cumbinads in cun l'auter u furmar ensem cun las silbas finalas plects independents. L'ultima gruppa èn particlas sco preposiziuns ed ils verbs modals sin «aŭ» che pon medemamain vegnir cumbinads cun ils elements finals, ma che furman era senza quels elements plects independents.

Ils elements finals en detagl:

- o → fa or da mintga plect in nomen (amo = amur)
- a → fa or da mintga plect in adjectiv (ama = amuravel)
- e → fa or da mintga plect in adverb (ame = cun amur)
- i → fa or da mintga plect in verb en l'infinitiv (ami = amar)
- as → fa or da mintga plect in verb en il preschent (mi amas = jau am)
- is → fa or da mintga plect in verb en il passà (mi amis = jau amava)
- os → fa or da mintga plect in verb en il futur (mi amos = jau vegn ad amar)
- us → fa or da mintga plect in verb en il cundiziunal (mi amus = jau amass)
- u → fa or da mintga plect in verb en l'imperativ (amu! = ama!)

- it- → fa or da mintga plect in particip passiv en il passà (amita = vegnì amà)
- at- → fa or da mintga plect in particip passiv en il preschent (amata = vegnir amà)
- ot- → fa or da mintga plect in particip passiv en il futur (amota = vegn a vegnir amà)
- int- → fa or da mintga plect in particip activ en il passà (aminta = esser stà amant)
- ant- → fa or da mintga plect in particip activ en il preschent (amanta = esser amant)
- ont- → fa or da mintga plect in particip activ en il futur (amonta = vegnir ad esser amant)
- n → marchescha che l'element n'è betg in subject e serva per inditgar la direcziun. Bleras grammaticas d'esperanto numnan quest element in accusativ, quai che tegna quint mo limitadamain da la funcziun da la desinenza.
- j → marchescha il plural dad adjectivs e nomens, stat pia mo suenter las desinenzas -o u -a. En la cumbinaziun da nomens ed adjectivs congrueschan las desinenzas -n e -j (mi amas bonajn manĝaĵojn = jau hai gugent bunas tratgas)

Ils pli impurtants prefixs:

- mal- → furma il cuntrari (granda = grond, malgranda = pitschen)
- ek- → inditgescha l'entschatta dad in'acziun (veturi = charrar, ekveturi = partir)

Insaquants suffixs:

- in- → inditgescha la furma feminina (frato = frar, fratino = sora)
- il- → inditgescha in utensil (sonori = scalinar, sonorilo = scalin)
- ej- → inditgescha in lieu (lerni = empernder, lernejo = scola)
- aj- → inditgescha materialias, objects (mi manĝas = jau mangel, manĝo = tschavera, manĝaĵoj = mangiativas)

Las pli impurtantas particlas ed ils pli impurtants numerals

en = en, sur = sin, sub = sut, al = suenter, ĝis = fin, hodiaŭ = oz, hieraŭ = ier, morgaŭ = damaun, ambaŭ = tuts dus, unu = in, du = dus, tri = trais, kvar = quatter, kvin = tschintg, ses = sis, sep = set, ok = otg, naŭ = nov, dek = diesch, dekunu = indesch, dudekdu = ventgatus, cent = tschient, ducent-tridekdu = duatschientrentadus, mil = milli.

Tscheps da plects ed elements per furmar plects che portan la significaziun:

Ils tscheps da plects che portan la significaziun furman il vocabulari da basa per propi da l'esperanto. Els derivan da las linguas existentas sin quest mund. Bun la mesadad vegn da las linguas latinas, circa in terz da las linguas germanas ed il rest da las linguas slavas ed ina pitschna part da las ulteriusas linguas dal mund. Da princip ha mintga tschep mo ina significaziun. Pervia da la complexità da la lingua na vala quest princip dentant er en l'esperanto betg senza excepziuns.

Infurmaziuns davart l'esperanto:

Societad svizra d'esperanto

Chascha postalala 26, 8613 Uster 3, tel. 044 251 50 25

<http://www.svisa-esperanto-societo.ch>